

Kürşat Korkmaz, *Zoraki Birliktelik: Soğuk Savaş Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinin Niteliğine Yönelik Bir İçerik Analizi*, Ankara: Nobel Yayınları, Nisan 2018, 186s.

Değerlendiren: Ferhat Durmaz

Türk-Amerikan ilişkileri, Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininde, başlangıçta tarihsel yöntem etrafında olay eksenli anlatılmış daha sonra dış politika analizinden ya da Uİ teorilerinden yararlanılarak daha kavramsal ve kuramsal çerçevede incelenmiştir. Kürşat Korkmaz tarafından yazılan *Zoraki Birliktelik: Soğuk Savaş Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinin Niteliğine Yönelik Bir İçerik Analizi* başlıklı çalışma, kavramsal ve kuramsal çerçeveden de yararlanarak yeni bir araştırma yönteminin uygulanmasına kapı aralamaktadır. Yazarın Ekim 2017'de Kırıkkale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladığı doktora tezinin kitaplaştırılmış hâli olan bu çalışma, Türk ve Amerikan karar alıcılarının beyanlarının içeriğini yorumlayarak Türk-Amerikan ilişkilerine dair yeni argümanlar ileri sürmekte ve nicel analiz yöntemini kullanarak iki ülke ilişkilerine ilişkin belirttiği hususları çeşitli hipotezlerle kanıtlamaya çalışmaktadır. Nitel ve nicel analiz yöntemini bir araya getiren yazar, araştırmasında birincil kaynaklardan elde ettiği bilgileri ilgili literatürle değerlendirerek Türk-Amerikan ilişkilerinin niteliğine dair dikkate değer bir çalışma sunmaktadır.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında beş bölümden oluşmaktadır. Eserde birinci ve beşinci bölümde, giriş ve sonuç alt başlıklarına yer verilmesi de dikkatli bir okuyucu, kitabın giriş ve sonuç kısmından bu iki bölümün yapısını ve amacını anlayabilir. Yazarın çalışmasında kullandığı dil oldukça sadedir ve çok sayıda şekil ve tablo kullanması, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bunun yanında kaynakça incelendiğinde, konuyla ilgili oldukça geniş bir literatürden yararlanıldı-

@ Doktora Öğrencisi, Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi. ferhatdurmaz2013@gmail.com

ib <http://orcid.org/0000-0002-1315-7686>

ği görülmektedir. Biçimsel açıdan kitap, dizin kısmını içermese de yazarın içerik analizine tabi tuttuğu karar alıcıların isimlerini ve konuşmalarının listesini ekler kısmında belirtmesi, özel adlar konusunda herhangi bir karışıklığı önlemektedir.

Kitabın giriş kısmında yazar, amacının, karar alıcıları odak noktası hâline getirerek dış politika analizinin farklı bir okumasını sunmak ve 1991-2012 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkilerini her yönüyle tanımlayacak bilimsel bir kavramsallaştırmaya ulaşmak olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede karar alıcıların kullandıkları “müttefiklik” ve “stratejik ortaklık” gibi kavramlar ve pozitif ile negatif kelimeler, içerik analizi yönteminin unsurlarını oluşturmaktadır. Bunun yanında yazar, nicel yöntemle Türk-Amerikan ilişkilerinin ölçülebilir hâle gelmesinin nitel analizi destekleyeceğini ve ilişkilerdeki durumun daha net ortaya çıkmasını sağlayacağını belirtmektedir. Bu durum genellikle Türk-Amerikan ilişkilerinin nitel bir şekilde incelendiği göz önüne alındığında, çalışmanın disiplin içerisindeki özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Eserin “Türk-Amerikan İlişkilerinin Çalışma Evreni” başlıklı ilk bölümünde yazar, Türk ve Amerikan karar alıcılarının konumu ile özelliklerini analiz etmekte ve çalışmada kullanacağı yönteme ilişkin genel bir resim çizmektedir. Amerikan Başkanlarının ve Türk Başbakanlarının ilişkileri şekillendirdiğini belirten yazar, 1990’larda Türk dış politikasının (TDP) oluşumunda önemli bir rol oynayan Türk Silahlı Kuvvetleri’ni (TSK) analizine dâhil etmemektedir. Bu durumun nedeni olarak ordunun bu rolünün süreklilik arz etmediğini ve daha önemlisi yasal çerçevenin dışında olduğunu belirtmektedir. Daha sonra yazar, yöntem olarak içerik analizinde analiz edilmeye daha yatkın olmaları ve bir cümle içerisinde anlam kazanmaları nedeniyle kelimelere öncelik vereceğini belirtmektedir. Böylece çalışmanın konusuna ilişkin kategoriler oluşturulmakta ve kelimeler belirlenip analiz için ayrı bir birim hâline getirilmektedir. Bu bağlamda yazar, ‘iki ülke yetkililerinin birbirlerini ittifak ilişkisi çerçevesinde gören görüşleri’ ve ‘iki ülke karar alıcılarının konuşmasında Türkiye’yi bağımlılık ilişkisi çerçevesinde ele alan görüşleri’ genel kategoriler olarak sınıflandırmıştır. Bu genel kategorilerin yanında ilişkileri tanımlamak için iki ülke karar alıcılarının kullandıkları stratejik ortaklık, stratejik iş birliği, müttefiklik (NATO bağlamında) ve model ortaklık kavramlarını alt kategoriler olarak belirtmektedir. 156 konuşma temelinde yaklaşık 250.000 kelimeyi değerlendiren yazar, verilerin analizi için SPSS istatistiksel t-testini kullanarak Amerikan ve Türk karar alıcılarının beyanlarını ayrı ayrı incelemeyi ve ortaya çıkan ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını irdelemeyi amaçlamaktadır. Son olarak yazar, uyguladığı nicel testin geçerliliğini ve güvenilirliğini sınamak için 16 ayrı hipotez ortaya koymuştur.

Kitabın “Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve” başlıklı ikinci kısmında “algı”, “yanlış algılama”, “bilişsel tutarlılık” ve “imaj” kavramlarının karar alıcılar için niteliği tartışılmakta ve karar birimleri yaklaşımı ile karar alıcının durumu tasvir edilmeye çalışılmaktadır. Algıyı, karar alıcıların zihin dünyasını ve hedeflerini şekillendiren temel psikolojik unsur olarak gören yazar, “imaj” kavramının karar alıcılar için belirsiz konjonktürü daha anlaşılır hâle getirdiğini savunmaktadır. Yazara göre düşman imajını sıradan bir şekilde kullanmak, devletler arasındaki diğer imajları tanımlamada başarısızlığa neden olabilir. Oysaki düşman imajının yanında hedef, güç ve kültürel statü unsurlarının olumlu ya da olumsuz niteliğine bağlı olarak diğer ulusların imajı, müttefik, bağımlı, barbar veya sömürgeci olabilir. Dolayısıyla devletlerin stratejilerinin şekillenmesinde, karşısında yer alan aktörü üç unsur çerçevesinde nasıl algıladığı ve ne tür bir imaj oluşturduğu önemli bir yer tutar. Devam eden kısımda karar birimleri; baskın liderler, gruplar ve koalisyonlar olarak sınıflandırılmakta ve liderlerin kişisel özellikleri ile politik konjonktürden dolayı zaman zaman başka aktörlerin devreye girdiğinin görüldüğü belirtilmektedir. Örneğin; Bill Clinton döneminde ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright’ın ön plana çıkması ve 1990’larda TSK’nın dış politikadaki konumu bu bağlamda okunmaktadır.

Çalışmanın “Amerikalı Yetkililerin Türk-Amerikan İlişkilerinin Niteliğine Yönelik Görüşlerinin Analizi” başlıklı üçüncü bölümünde, her bir kavram için kavramın ortaya çıkışı, muhtevası ve uygulamadaki görünümü ortaya konarak ikili ilişkiler, Amerikan karar alıcıları perspektifinden analiz edilmektedir. Bu çerçevede Amerikan karar alıcıların beyanlarında, stratejik ortaklık ve müttefiklik ilişkisinin ABD’nin askerî-güvenlik alanındaki çıkarlarıyla bağlantılı olarak yer aldığı ve ekonomik-sosyal boyutu içermediği aktarılmaktadır. Bunun yanında Obama’nın model ortaklık kavramsallaştırması, Amerikan imajını Müslüman dünya için yeniden tanımlama ve bu çerçevede Türkiye ile ilişkileri geliştirme arzusunun bir sonucu olarak görülmektedir. Çalışma, “model ortaklık” konseptinin çok boyutlu bir ilişki tarzını ve eşitler arasında ilişkiyi öngördüğünü fakat uygulamada tarafların iş birliği alanlarını genişletemediklerini açıklamaktadır. Bağımlılık açısından incelendiğinde, 1990 ve 2000’lerde Türkiye’ye yönelik zaman zaman eleştirel bir dil kullanılması, bağımlılık konusunu gündeme getirirse de yazar, Amerikan karar alıcıların, ilişkilerin müttefiklik boyutuna daha fazla vurgu yaptığını ve ilişkilerin bağımlılık örneğini göstermediğini belirtmektedir.

Eserin “Türk Yetkililerin Türk-Amerikan İlişkilerinin Niteliğine Yönelik Görüşlerinin Analizi” başlıklı dördüncü kısmında yazar, Türk karar alıcıların konuşmalarında, stratejik ortaklık kavramına sık sık atıf yaptıklarını ve ilişkileri bu çerçevede

geliştirmeye çalıştıklarını söylemektedir. Bu bağlamda Türk karar alıcıların, dış politika yönelimlerini şekillendirmesinde stratejik ortaklığın olumlu ya da olumsuz niteliğinin etkili olduğu belirtilmektedir. Müttefiklik bağlamında yazarın belirttiği ilginç bir husus, Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye ile ABD'nin stratejik amaçlarının ve diplomasi yöntemlerinin aynı ya da benzer olduğu noktasından hareketle ilişkileri tanımlamak için "stratejik müttefiklik" kavramsallaştırmasını ortaya koyduğu fakat bunun tek taraflı bir kullanımın ötesine geçmediğidir. Yani Amerikan karar alıcılarının ilişkilerdeki adlandırmalarda belirleyici olduğu görülmektedir. Yazara göre "model ortaklık" kavramı ile Türk karar alıcıları, Amerika'nın Türkiye ile ilişkilerindeki gereklilikleri yerine getireceğini ve ilişkileri çok boyutlu bir şekilde geliştirmek isteyeceğini düşünmüşlerdir. Bununla birlikte model ortaklık (algılanan dünya) ile dış politika hedeflerinin niteliği (operasyonel-gerçek dünya) arasında büyük bir farkın olması, kavramın içinin boşalmasına neden olmuştur. Bağımlılık konusunda yazar, Türk karar alıcılarının konuşmalarında bağımlılık etrafındaki vurguların böyle bir durumun varlığını reddetmeye ilişkin konuşmalara bağlı olarak ortaya çıktığını, normalde bağımlılıkla ilgili kelimelerin kullanılma sıklığının az olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yazar, 1 Mart Tezkeresi ile ilişkilerde ortaya çıkan ayrışmayı bu süreçte siyasi yasaklı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın Meclis'e girememesine, süreci yönetememesine ve dolayısıyla baskın bir liderlik gösterememesine bağlamaktadır. Yazar bu argümanını kanıtlamak için Erdoğan'ın Başbakan olduktan sonra aynı Tezkerе'nin Meclis'ten geçmesi örneğini vermektedir.

Çalışmanın "Nicel Analiz Türk-Amerikan İlişkilerinin Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı beşinci bölümünde yazar, Türk ve Amerikan karar alıcıları için bulguları ve verileri ayrı ayrı değerlendirmekte ve hipotezleri karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Bu bölümdeki bulgular, Clinton ve Obama gibi Demokrat Başkanlarda "stratejik ortaklık", "müttefik" ve "pozitif" kelime kullanımının yüksek olduğunu ve George Bush ile George W. Bush gibi Cumhuriyetçi Başkanlarda ise bu kavramlara atfın az olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Demokratlar, ikili ilişkileri ilgilendiren bir anlaşmazlık durumunda kolaylıkla "negatif" veya "bağımlılık" ile ilgili kelimeler kullanabilmektedirler. Hipotezler, Amerikalı politikacıların Türkiye'yi bazen müttefik bir ülke olarak bazen de bağımlı bir ülke olarak gördüklerini göstermektedir. Bulguları Türk karar alıcılar için de değerlendiren yazar, "müttefiklik", "stratejik ortaklık" ve "pozitif" kelime kullanım oranlarının yüksek olduğunu dolayısıyla ilişkilere yönelik olumlu tutumun kelimelere de yansıdığını ifade etmektedir. Yazar, "bağımlılık" kelimesinin kullanım oranındaki geçmişten günümüze kadar olan azalmayı, Türkiye'nin son yıllarda bağımsız bir dış politika izlemesiyle açıklamaktadır. Bunun yanında "negatif" kelime kullanımındaki oransal değerlerin

yüksek olmasının nedeni, hibe yardımları ve silah alımı sırasında yaşanan sorunlar olarak izah edilmektedir. Türk karar alıcıları için sınanan hipotezler, ilişkileri, müttefiklik olgusunun ötesinde stratejik ortaklık çerçevesinde daha geniş bir kapsamda değerlendirdiklerini göstermektedir.

Yazarın test ettiği hipotezlerden ulaştığı sonuçlar şu şekilde sıralanabilir: (1) Türk ve Amerikan karar alıcıları, müttefiklik olgusunun içeriği konusunda bir uzlaşma içerisinde değillerdir, (2) Türk karar alıcıları, “stratejik ortaklık” kavramını daha fazla kullanırken Amerikan karar alıcıları “stratejik ortaklık” konusuna mesafeli yaklaşmaktadırlar, (3) “bağımlılık” konusunda Türk ve Amerikan karar alıcıları bu kavram ve kavramla ilişkili kelimeleri kriz dönemlerinde kullanmaktadırlar, (4) iki ülke karar alıcılarının ilişkilere yönelik olumlu bir yaklaşıma sahip oldukları ve “negatif” kelime kullanımının dönemsellerden kaynaklandığı belirtilmektedir. Aktörlerin ilişkilere yönelik farklı okumaları, yazarı “zoraki birliktelik” kavramsallaştırmasına götürmektedir. Yani yazara göre ilişkilerdeki kavramlar, ilişkileri tamamen iyi niyetli okuma iradesinin bir ürünü olup ilişkilerdeki gerçek durumu yansıtmamaktadır. Hâlbuki “zoraki birliktelik” kavramsallaştırması, Türkiye ve ABD’nin çıkarları farklılaşsa da ortak çıkarlar için ortak hareket etmeye mecbur kaldıkları durumları ifade eden bir kavramdır. Bu noktada incelenen dönemde ilişkilerde sorunlar ve Irak gibi Orta Doğu’ya ilişkin bölgesel konularda derin ayrışmalar ortaya çıksa da ilişkiler hiçbir zaman tamamen kopmamış ve belli bir süre sonra normal seyrini takip etmiştir. Dolayısıyla “zoraki birliktelik” kavramsallaştırması, 1991’den bu yana ilişkileri tanımlayacak bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Kitaba yöneltilebilecek ilk eleştiri, ilk bölümde geliştirilen genel ve alt kategorilere ilişkindir. Yazar iki ayrı yerde (s. 22, 25) üç genel kategori oluşturduğunu belirtmesine rağmen üçüncü genel kategoriyi açıkça belirtmemesi, okuyucunun zihninde bir karışıklığa yol açmaktadır. İkincisi, yazar, nicel analiz için kullandığı t-testini ve özellikle bu testin sonuçlarının nasıl değerlendirilmesi gerektiğini ayrıntılı olarak analiz etmemektedir (s. 24). Zira bu tarz testlerin Türkiye’de Uİ disiplininde yeni yeni yer almaya başladığı göz önüne alındığında bu kısım oldukça önem kazanmaktadır. Üçüncüsü, yazar, ikinci bölümde karar alıcıları çevreleyen faktörleri ve karar birimlerini aktarırken Türk-Amerikan ilişkileri çerçevesinde çok fazla örnek vermemektedir. Bu kısımda ayrıntıya kaçmayacak şekilde örnekler verilmesi söz konusu kısımların okunmasını okuyucu için daha keyifli hâle getirebilirdi. Dördüncüsü, üçüncü ve dördüncü bölümde, Amerikan ve Türk karar alıcıların konumu, 1 Mart Tezkeresi haricinde karar birimi yaklaşımı çerçevesinde tam anlamıyla değerlendirilmemektedir. Oysaki 1990’larda Türkiye’ye yönelik ekonomik yardımların

ve askeri hibelerin belli şartlara bağlanması, ilişkilere en çok önem veren Demokrat Başkanlardan Clinton dönemine denk gelmektedir. Bundan dolayı Clinton'ın bu kararı alırken kendi iradesiyle mi böyle bir karar aldığı ya da lobilerin etkisi altında mı kaldığı, karar birimi yaklaşımı çerçevesinde analiz edilebilirdi. Son olarak birinci bölümde, stratejik iş birliği bir alt kategori olarak verilmesine rağmen üçüncü ve dördüncü bölümde stratejik ortaklık kavramının içerisinde değerlendirilmekte ve dahası bu kavrama ilişkin yaklaşımlara değinilmemektedir. Benzer şekilde müttefiklik, NATO bağlamında bir alt kategori olarak yer almasına rağmen NATO bağlamındaki gelişmelerin yer almaması, içeriğe ilişkin bir eksiklik olarak belirtilebilir. Özellikle çalışmanın NATO'nun dönüşümü sürecinde Türk-Amerikan ilişkilerinin nasıl şekillendiğini, bütünlüğü bozmayacak şekilde analiz etmesi, ilişkilerin müttefiklik boyutunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilirdi.

Belirtilen bu eleştirilere rağmen *Zoraki Birliktelik*, Türk-Amerikan ilişkilerini açıklamak için sosyal bilimlerin farklı yöntemlerini ustalıkla kullanması, kavramları ve söylemleri birbirleriyle bağlantılı okuması ve ilişkilerin perde arkasındaki görüntüyü ortaya çıkarması açısından Türk-Amerikan ilişkileri alanında özgün ve önemli bir çalışma olduğu söylenebilir. Nitel ve nicel analizin devletler arasındaki ilişkilere nasıl uygulanabileceğini gösteren ve ilişkileri farklı bir yaklaşım çerçevesinde açıklayan bu araştırma, bundan sonraki dönemde Türk-Amerikan ilişkileri ya da Türkiye'nin diğer devletlerle ilişkilerini inceleyen çalışmalar için yöntem ve içerik açısından yol gösterici bir eser olacaktır.